

DEPOPULACIJA ISTOČNE HRVATSKE – UZROK DALJNJEG ZAOSTAJANJA U REGIONALNOM RAZVOJU HRVATSKE?

STRUČNI ČLANAK

IVAN MAJSTORIĆ

Istočna Hrvatska zbog svojih strukturnih i dinamičkih obilježja izrazito zaostaje u regionalnom razvoju Hrvatske, što je posljedica brojnih čimbenika, osobito posljedica Domovinskog rata, propadanja industrije te slabosti poljoprivredne proizvodnje. Nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, akumulirani strukturni problemi među kojima se ističe nezaposlenost, rezultirali su velikim iseljavanjem iz Istočne Hrvatske. Cilj ovog rada je analizirati intenzitet depopulacije u Istočnoj Hrvatskoj na razini županija, gradova i općina u tekućem međupopisnom razdoblju u kontekstu regionalnog razvoja. Na temelju analiziranog stanja može se zaključiti da je smanjivanje zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske gotovo nemoguće.

Ključne riječi: depopulacija, iseljavanje, regionalni razvoj, Istočna Hrvatska

UVOD

Od posljednjeg popisa stanovništva Republika Hrvatska je postala punopravna članica Europske Unije (EU). Ulazak u EU za Republiku Hrvatsku povijesni je događaj kojim je omogućeno slobodno kretanje hrvatskih državljana u svim zemljama EU te njihovo zapošljavanje na zajedničkom tržištu rada. Iako ta činjenica, s jedne strane, svjedoči o političkom, društvenom i gospodarskom uspjehu Republike Hrvatske, s druge strane, otvorila se mogućnost za iseljavanje većeg broja stanovništva. Dodatni poticaj za to bila je gospodarska kriza iz 2008. koja je prouzročila veliku nezaposlenost, osobito mla-

dih. Inače, gospodarskoj krizi prethodilo je pristupanje bivših socijalističkih zemalja u EU koje su u tim okolnostima doživjele veliko iseljavanje, poglavito kao posljedica nezaposlenosti (npr. Poljska, Bugarska, Rumunjska). S obzirom na ta iskustva, Hrvatska u trenutku svog pristupanja u EU nije imala scenarij kratkoročnih i dugoročnih promjena koje bi se mogle dogoditi u društvu i gospodarstvu nakon pristupanju u EU (Akrap, 2013). Budući da je Hrvatska do pristupanja u EU imala stalni problem sa nezaposlenošću, očekivalo se pojačano iseljavanje kao i kod drugih zemalja, ali ne masovnijeg karaktera (Akrap, 2013).

Međutim, iseljavanje koje je uslijedio najveće je od Domovinskog rata. Zapravo, recentni val iseljavanja možda je i najnepovoljniji do sada jer se odvijao u okolnostima smanjene rodnosti, prirodnog pada, ukupne depopulacije i ubrzanog procesa starenja stanovništva (Pokos, 2017). Prema službenoj statistici u razdoblju 2012. - 2019. iz Hrvatske se iselilo 242 099 stanovnika¹. Zbog svega navedenoga, Hrvatska se našla među europskim zemalja s izrazito negativnim demografskim procesima, trendovima, odnosima i strukturom (Pokos, 2017). U takvim okolnostima osobito su ugroženi razvojni potencijali depopuliranih regija koje nemaju gospodarsku snagu kojom bi mogle zadržati i privući (mlado) stanovništvo. Među njima je i Istočna Hrvatska koja je jedno od najučestalijih polazišta recentnog iseljavanja sa 66 057 iseljenih u inozemstvo u istom razdoblju, odnosno 27,3 % od ukupnog broja.

Cilj ovog rada je analizirati intenzitet depopulaciju Istočne Hrvatske na razini županija i gradova/općina, ukazati na razmjer depopulacije u tekućem međupopisnom razdoblju te istaknuti potrebu za planiranjem i oblikovanjem javnih politika kojima će se ublažiti daljnji negativni trendovi u Istočnoj Hrvatskoj i stvoriti preduvjeti za dinamičniji regionalni razvoj.

Prostorni obuhvat istraživanja čine pet istočnohrvatskih županija (Brodsko-posavska, Požeško-slavonska, Osječko-baranjska, Virovitičko-podravska i Vukovarsko-srijemska županija) na čijem se području nalazi 127 gradova i općina².

¹ Pretpostavlja se da je broj iseljenog stanovništva u navedenom razdoblju veći zbog nepouzdanosti migracijske statistike tj. činjenice da se podaci o iseljenom stanovništvu temelje na podacima o odjavi mjesta prebivališta pojedine osobe. Naime, mnogi iseljenici prilikom iseljavanja iz Republike Hrvatske iz različitih razloga ne odjavljuju svoje mjesto prebivališta iako prema Zakonu o prebivalištu to trebaju učiniti (Pokos, 2017).

² Zbog korištenja županijskog kriterija u definiranju prostornog obuhvata u Istočnu Hrvatsku su uključeni Pakrac i Lipik (Požeško-slavonska) te Virovitica, Pitomača, Lukač, Suhopolje, Gradine i Špišić Bukovica (Virovitičko-podravska) koji su u okviru nodalno-funkcionalne regionalizacije Hrvatske dio Središnje Hrvatske (Lukić, 2012).

Pet istočnohrvatskih županija uključuju tradicionalne, odnosno povijesno-geografske regije Slavoniju, južnu Baranju i zapadni Srijem (te zapadne dijelove regije koje prelaze okvire tradicionalnih regija) koje se prostiru na 14 486 km² površine, odnosno na nešto više od petine (22,0 %) kopnene površine Hrvatske (Matišić i Pejnović, 2015).

Demografski i socio-ekonomski kontekst Istočne Hrvatske

Istočna Hrvatska je najizrazitija nizinska regija Hrvatske i tradicionalni agrarni prostor koji je zahvaljujući svojim prirodno-geografskim predispozicijama usmjeren na djelatnosti primarnog sektora (Lukić, 2012). Sredinom prošlog stoljeća Hrvatska je bila pretežito poljoprivredna i seoska zemlja, a Istočna Hrvatska se 1953. godine isticala po najvišem udjelu aktivnog stanovništva u primarnom sektoru (58,2 %) i po najvišem udjelu poljoprivrednog stanovništva (62,3 %) (Živić, 2002 prema Lukić, 2012). Drugim riječima, poljoprivreda i druge primarne djelatnosti u agrarnom društvu zadržavale su stanovništvo u ruralnim područjima. Međutim, modernizacijski procesi (urbana industrijalizacija, deagrarizacija, deruralizacija) koji su nastupili tijekom druge polovice 20. st. imali su, pored pozitivnih, brojne negativne učinke na ruralnih prostor³ (Živić, 2018). Udio aktivnog stanovništva u primarnom sektoru Istočne Hrvatske smanjio se na 20 % u 2001., za razliku od ostalih dijelova Hrvatske u kojima je to smanjenje bilo jače (Lukić, 2012). Prema posljednjem popisu stanovništva taj udio je iznosio 10,7 % za razliku od nacionalnog od 5,3 % (DZS, 2011). Istodobno, orijentiranost istočnohrvatskih županija prema djelatnostima

³ Živić (2018) navodi besperspektivnost poljoprivrede, osiromašivanje stanovništva, dugoročno nepovoljnu politiku prema selu i izrazito jak ruralni egzodus.

primarnog sektora utjecala je na nižu razinu obrazovanosti stanovništva od drugih gospodarski heterogenijih županija, što znači da su u suvremenim tehničko-tehnološkim uvjetima razvojni potencijali regije u tom segmentu vrlo ograničeni (Živić i Pokos, 2005).⁴

Dakle, zbog povoljnih reljefnih, pedoloških, hidrografskih, klimatskih i prometnih obilježja Istočna Hrvatska je tijekom većeg dijela 20. st. bila dinamično demografsko područje u koje se stanovništvo doseljavalo (Lajić i Bara, 2009). Veće životne mogućnosti koje je u to vrijeme pružala poljoprivreda privlačile su u Istočnu Hrvatsku stanovništvo iz agrarno prenapučenih krških, pretežito stočarskih krajeva Dalmacije, Like, Gorskog kotara, ali i gusto naseljenih dijelova Hrvatskog zagorja i Međimurja zbog čega su ti krajevi dugo vremena biološki osvježavali Istočnu Hrvatsku (Akrap, 2002 prema Lukić, 2012). Osim toga, važno je istaknuti da se zbog društveno-gospodarskog razvoja utemeljenog na poljoprivredi na području Istočne Hrvatske razvio i jedinstven sustav centralnih naselja (Lukić, 2012). Naime, velika sela rasprostranjena po Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu naslijeđe su historijsko-geografskog razvoja naseljske mreže i rezultat vrednovanja bogate prirodne osnove u agrarnom društvu (Lukić, 2012). Zbog svega toga, Istočna Hrvatska se u odnosu na druge regije isticala po tome da najveći broj stanovnika živi u područnim centrima⁵, dok je u Osijeku kao vodećem centru regije živjelo 11 % stanovništva regije⁶ (Lukić, 2012).

4 Udio visokoobrazovanog stanovništva starog 15 i više godina prema popisu 2011.: Brodsko-posavska (9,5 %), Osječko-baranjska (12,7 %), Požeško-slavonska (10,0 %), Virovitičko-podravska (8,2 %) i Vukovarsko-srijemska (9,5 %), pri čemu su sve istočnohrvatske županije ispod nacionalne razine (16,4 %) (DZS, 2011).

5 Prema Lukiću (2012) ukupno je u gradskim naseljima Istočne Hrvatske živjelo 45,5 % stanovništva, a u ruralnim i urbaniziranim naseljima 54,5 % stanovništva.

6 U ostalim vodećim centrima regija udio stanovništva regije je bio kako slijedi: Split 20,5 %, Rijeka 28,6 % i Zagreb 31,9 % (Lukić, 2012).

Kao posljedica toga, Istočnu Hrvatsku je tijekom stabilnih uvjeta povijesnog razvoja karakterizirao stalni porast broja stanovnika (Matišić i Pejnović, 2015). Najdinamičniji demografski rast Istočne Hrvatske odvijao se u razdoblju od početka 1960-ih do početka 1990-ih; to je ekspanzivno razdoblje kada se istodobno odvijao gospodarski razvoj Hrvatske uvjetovan urbano baziranom industrijalizacijom i socijalno-prostornom pokretljivošću stanovništva (Matišić i Pejnović, 2015; Živić, 2017). U tom razdoblju demografski porast bilježe Osječko-baranjska, Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija, pa je Istočna Hrvatska krajem 1980-ih dosegla gotovo milijun stanovnika, što je oko petine tadašnjeg stanovništva Hrvatske. Međutim, s početkom 1990-ih i ratnim zbivanjima bilježi se kontinuirana i osjetna depopulacija (Matišić i Pejnović, 2015). Tada nastupa depopulacijsko razdoblje Istočne Hrvatske, kao i Hrvatske u cijelosti (Živić, 2017). Iako se ukupni pad stanovništva Istočne Hrvatske bilježi od 1991., ukupna depopulacija u pojedinim županijama je nastupila puno ranije; u Virovitičko-podravskoj od popisa 1961., dok u Požeško-slavonskoj od popisa 1971. Posljedica je to naglašenih značajki ruralne periferije i slabije razvijenih središnjih naselja tih županija. Ukupna depopulacija u strukturno jačim i razvojnijim dinamičnijim podunavskim županijama nastupila je kasnije (Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska od 1991.), dok Brodsko-posavska županija bilježi kontinuirani rast stanovništva, prije svega zbog razvijene funkcija rada i važnosti industrije (Matišić i Pejnović, 2015). Razlike u demografskoj dinamici između županija svjedoče o značajnim razlikama u intenzitetu i smjeru društveno-gospodarskog razvoja unutar Istočne Hrvatske, posebno u smislu deagrarizacije i industrijalizacije (Živić, 2017).

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika po županijama Istočne Hrvatske prema popisima 2001. i 2011. godine te procjena za 2011. i 2019. godinu

	Popis 2001.	Popis 2011.	Procjena 2011.	Procjena 2019.	Promjena 2011.-2019.	Indeks 2011./2001.	Indeks procjena 2019./2021.
Republika Hrvatska	4 437 460	4 284 899	4 284 889	4 058 165	226 724	96,6	94,7
Istočna Hrvatska	891 259	805 998	800 169	695 252	104 917	90,4	86,9
Brodsko-posavska	176 765	158 575	157 850	136 429	21 421	89,7	86,4
Osječko-baranjska	330 506	305 032	303 904	270 877	33 027	92,3	89,1
Požeško-slavonska	85 831	78 034	77 256	65 614	11 642	90,9	84,9
Virovitičko-podravska	93 389	84 836	82 850	72 843	10 007	90,8	87,9
Vukovarsko-srijemska	204 768	179 521	178 309	149 489	28 820	87,7	83,8

Izvor: Matišić i Pejnović, 2015; DZS, 2020

Tijekom 1990-ih u Hrvatskoj je nastupila ukupna i prirodna depopulacija (Nejašmić, 2008). Presudni utjecaj na demografski i društveno-gospodarski razvoj u tom vremenu imali su izravni i neizravni učinci Domovinskog rata, poglavito u Istočnoj Hrvatskoj koja je pretrpjela gotovo polovinu izravnih demografskih gubitaka te procijenjenih ratnih šteta Hrvatske⁷ (Matišić i Pejnović, 2015). U tom međupopisnom razdoblju iznimku čini Brodsko-posavska županija koja je porast broja stanovništva zabilježila i tijekom ratnih godina, što je posljedica doseljavanja stanovništva iz Bosne i Hercegovine (tab. 1) (Matišić i Pejnović, 2015).

U posljednjem međupopisnom razdoblju 2001.-2011. svih pet istočnohrvatskih županija bilježe smanjenje broja stanovnika (Matišić i Pejnović, 2015). Ukupni pad stanovništva u Istočnoj Hrvatskoj između 2001. i 2011. iznosi

85 261, odnosno 9,6 % (tab. 1). Matišić i Pejnović zaključuju da je depopulacija tijekom 1990-ih posljedica rušilačkih učinaka rata, tranzicijske deindustrijalizacije i promjene popisne metodologije, dok je u posljednjem međupopisnom razdoblju ona prvenstveno posljedica zaostajanja tog područja u regionalnom razvoju Hrvatske.

Regionalni razvoj Istočne Hrvatske

Suvremeni razvoj Hrvatske obilježen je dubokim strukturnim i dinamičkim slabostima zbog kojih se cijela Hrvatska nalazi među problemskim područjima EU. Takvo prostorno-razvojno stanje ponajprije proizlazi iz demografskoga i gospodarskog razvoja; depopulacije i starenja stanovništva s jedne strane te višegodišnje recesije s druge strane (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015). Zbog toga je Hrvatska u prostorno-razvojnom smislu karakteristična po izrazitim razvojnim disparitetima (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015).

⁷ Procjene govore se da je u Domovinskom ratu poginulo ili se još uvijek smatra nestalima više od 10 tisuća ljudi s područja pet istočnohrvatskih županija, dok je ratna šteta za isto područje prema izvješću Državne komisije za popis i procjenu ratne štete iz 1999. iznosila više od 22 milijarde kuna (oko četvrtinu procijenjenih ukupnih izravnih ratnih šteta u Republici Hrvatskoj) (Živić, 2017).

S ciljem ublažavanja neujednačenog regionalnog razvoja, EU u provedbi svojih politika koristi NUTS statističku klasifikaciju koja služi kao alat u provedbi politika kojim se, između ostalog, utvrđuje prihvatljivost pojedinih područja za dobivanje financijskih potpora iz fondova Kohezijske politike (MRRFEU, 2019). Prema toj klasifikaciji, Hrvatska je do sada bila podijeljena na dvije NUTS 2 statističke regije (Jadranska Hrvatska i Kontinentalna Hrvatska). „Glavni nedostatak aktualne podjele na NUTS 2 regije jest veliki utjecaj Grada Zagreba na BDP po stanovniku Kontinentalne Hrvatske, što ima za posljedicu slabije mogućnosti korištenja regionalnih potpora za sva područja Kontinentalne Hrvatske čiji je BDP po stanovniku znatno niži od onog Grada Zagreba (MRRFEU, 2019)⁸.”

Strukturne i dinamičke slabosti posebno se ističu u istočnohrvatskim županijama⁹, prvenstveno zahvaljujući međuzavisnom utjecaju više čimbenika: izravnih i neizravnih posljedica Domovinskog rata, deindustrijalizacije, neodgovarajućega modela vlasničke pretvorbe i privatizacije te pogoršanja sektorske strukture (Matišić i Pejnović, 2015). Štoviše, isti autori smatraju da je Istočna Hrvatska najveće problemsko područje Republike Hrvatske u recentnom vremenu. Osim što je bila ratom zahvaćeno područje, Istočna Hrvatska je velikim dijelom pogranično područje (u širem smislu) zbog čega je područje od poseb-

nog interesa za Republiku Hrvatsku (Zupanc, 2018)¹⁰. Potrebu za planiranjem razvoja Istočne Hrvatske u skladu sa nacionalnim interesima precizno prikazuju pokazatelji indeks demografskog resursa i indeks razvijenosti (Nejašmić i dr., 2009; Pejnović i Kordej-De Villa, 2015; MRRFEU, 2018). Naime, prema tipologiji demografskih resursa, isti su za Istočnu Hrvatsku u 2001. i 2011. pripadali tipu D. Iako je područje Istočne Hrvatske imalo relativno povoljna demografska obilježja i demografske potencijale, obilježavala ga je niska razina obrazovanosti (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015). Premda je tip demografskih resursa za Istočnu Hrvatsku u tom razdoblju ostao isti, Istočna Hrvatska je jedina regija koja bilježi apsolutno smanjenje istog indeksa. To je odraz slabljenja ljudskih potencijala kao posljedice intenzivne emigracije (selektivne po dobi i obrazovanju) od 1990-ih godina, najprije kao posljedice Domovinskog rata, a kasnije zbog problema zapošljavanja¹¹ (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015).

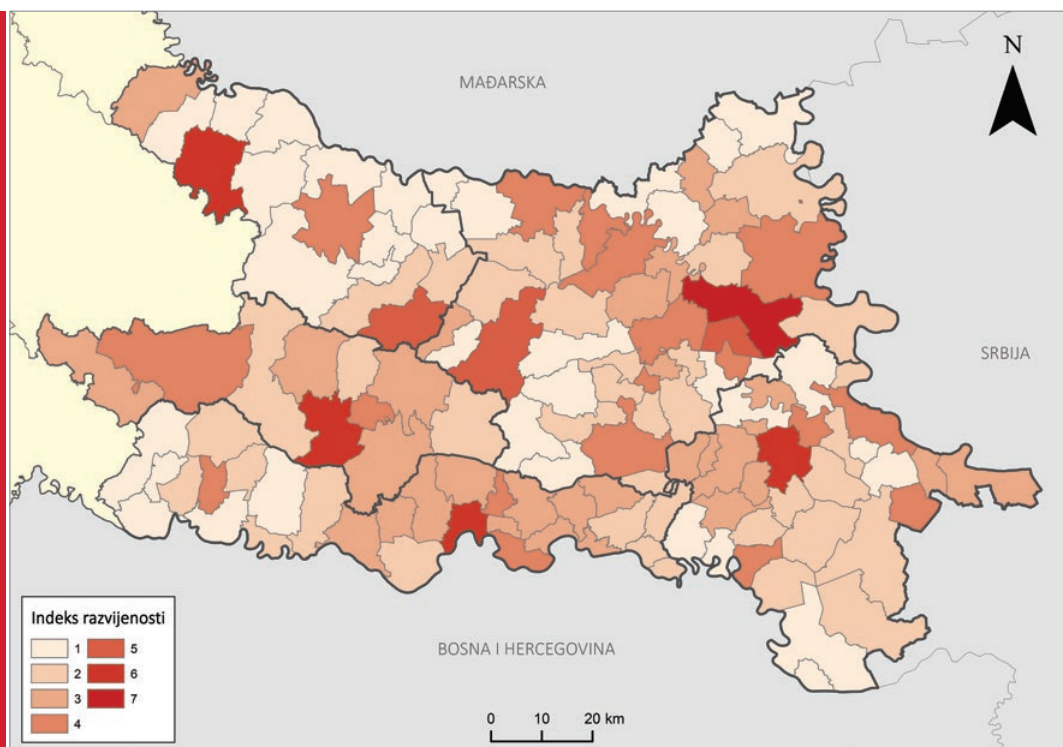
U okviru indeksa razvijenosti svih pet istočnohrvatskih županija ima status potpomognutih područja, što znači da je cijela Istočna Hrvatska ispod prosjeka razvijenosti Republike Hrvatske (Osječko-baranjska i Požeško-slavonska su u 2. skupini, a ostale u 1. skupini koju čine najmanje razvijene županije). Slično je i na razini jedinica lokalne samouprave jer svega 8 od ukupno 127 jedinica lokalne samouprave nema status potpomognutih područja. Među 8 najrazvijenijih upravnih područja su upravni gradovi Našice, Orahovica, Osijek, Požega, Slavonski Brod, Virovitica i Vinkovci te Općina Antunovac (MRRFEU, 2018) (sl. 1).

8 U novom financijskom razdoblju EU očekuje se primjena nove NUTS 2 klasifikacije prema kojoj će Hrvatska biti podijeljena na 4 NUTS 2 regije. Dosadašnja statistička regija Kontinentalna Hrvatska bit će podijeljena na tri regije: Panonska Hrvatska (Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Osječko-Baranjska, Vukovarsko-srijemska, Karlovačka i Sisačkomoslavačka županija), Sjeverna Hrvatska (Međimurska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska i Zagrebačka županija) i Grad Zagreb (Narodne novine, 2019).

9 „Primjerice, Grad Zagreb (koji se nalazi na oko 105 % prosjeka razvijenosti EU) je oko tri puta razvijeniji od nekih slavonskih županija (koje su na oko 33 % prosjeka razvijenosti EU) (MRRFEU, 2019)“.

10 Naime, jedino Požeško-slavonska županija nema doticaj s granicom (Zupanc, 2018).

11 Navedeno potvrđuje i tipologija ruralnih i mješovitih područja Hrvatske (projekt CRORURIS) koja je potvrdila da većina ruralnih područja Istočne Hrvatske ima značajnu nezaposlenost (Lukić i dr., 2017).

Sl. 1. Indeks razvijenosti po upravnim gradovima i općinama Istočne Hrvatske u 2017.

Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU, 2020, Zagreb.

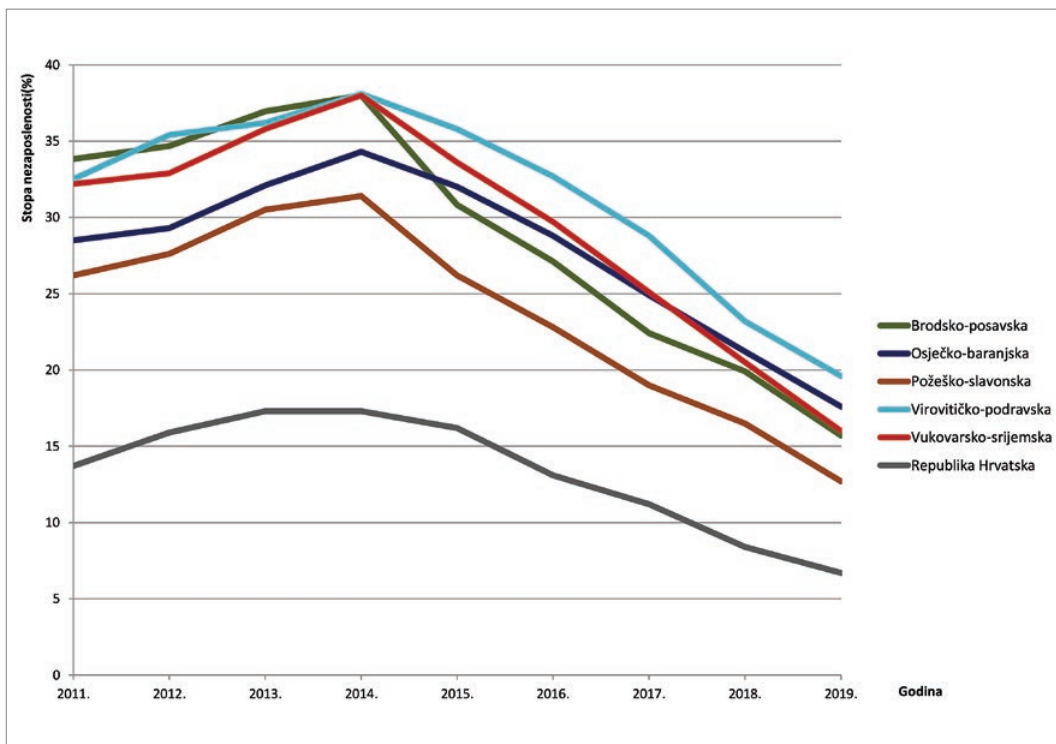
Drugim riječima, najrazvijenija su urbana i suburbana područja, no treba naglasiti da će ishod novog ažuriranja indeksa razvijenosti vjerojatno i po njih biti nepovoljan. Prema tome, cijela regija zaostaje za ostalim dijelovima Hrvatske, što znači da su mnogi krajevi Istočne Hrvatske na putu da postanu (ako već nisu) marginalne zone i demografska periferija. Desetak godina ranije situacija je bila znatno povoljnija. Tada je Nejašmić (2008) pretpostavio da od svih područja koja su bila zahvaćena ratom, ona u Istočnoj Slavoniji i Baranji imaju najmanje šanse većim dijelom postati demografski ispražnjena područja.

Dodatno istaknimo indeks specijalizacije gospodarske strukture prema kojemu je

Istočna Hrvatska specijalizirana, odnosno funkcionalno usmjerena prema poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015) zbog čega istočnohrvatske županije po svojoj gospodarskoj strukturi najviše nalikuju Bjelovarsko-bilogorskoj, Koprivničko-križevačkoj i Ličko-senjskoj županiji tj. drugim tradicionalnim poljoprivrednim regijama¹².

Nepovoljne vrijednosti prethodno istaknutih pokazatelja najbolje ilustrira nezaposlenost koja je važno problemsko obilježje u kontekstu proučavanje suvremene depopulacije u Istočnoj Hrvatskoj. Prije ulaska Hrvat-

¹² Preporučujemo detaljnije vidjeti indekse specijalizacije gospodarske strukture po regijama i županijama (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015).

Sl. 2. Kretanje stope nezaposlenosti po županijama Istočne Hrvatske 2011.-2019.

Izvor: Digitalna komora, HGK Zagreb.

eske u EU demografiji su tom problemu posvećivali posebnu pažnju s obzirom na to da se na primjeru drugih zemalja pokazao kao jedan od ključnih čimbenika iseljavanja (Akrap, 2013). Zato primjer Istočne Hrvatske najbolje opisuje očekivani slijed procesa. Naime, gospodarska kriza produbila je nezaposlenost u regiji zbog čega su stope nezaposlenosti tijekom recesija bile izrazito visoke, posebno u 2014. kada dosežu svoj vrhunac (Virovitičko-podravaska 38,1 %, Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska 38,0 %, Osječko-Baranjska 34,3 % i Požeško-Slavonska 31,4 %) (sl. 2). Istovremeno, najviša stopa nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj bila je 17,3 % u 2013. i 2014., što znači da je Istočna Hrvatska u raz-

doblju recesije imala stope nezaposlenosti i dvostruko veće od nacionalnog prosjeka, a od pojedinih županija i višestruko veće (npr. vrhunac stopa nezaposlenosti 2014. u Gradu Zagrebu je iznosio 11,2 %, a u Istarskoj županiji 12,9 %) (HGK, 2020). Stoga, tako nepovoljna socio-ekonomska situacija imala je presudni učinak na iseljavanje iz Hrvatske u recentnom razdoblju.

Kombinacija loše ekonomske situacije i negativnog društveno-političkog ozračja u zemlji te ponude poslova i životnih mogućnosti u inozemstvu, produbili su postojeće regionalne disparitete Hrvatske, „ispraznili“ Istočnu Hrvatsku i potpuno ugrozili perspektivu regije. Posljedice zaostajanja Istočne Hr-

vatske u regionalnom razvoju Hrvatske su: promjena dinamike i strukture stanovništva, selektivna migracija, demografsko starenje, prirodna i ukupna depopulacija, krajnje nepovoljno opće kretanje stanovništva, ugrožavanje demografskih resursa te promjena identiteta regije, posebice kod mladog stanovništva, za koje ova regija prestaje biti perspektivna za rad i stanovanje (Matišić i Pejnović, 2015). To nas navodi na zaključak da su zaostajanje u regionalnom razvoju i negativni učinci demografskih trendova u uzročno-posljedičnoj vezi.

Demogeografski razvoj Istočne Hrvatske 2011.-2019.

S obzirom na to da je od prošlog popisa stanovništva prošlo gotovo desetljeće, javila se potreba za analizom razvoja stanovništva u Istočnoj Hrvatskoj kako bi se dobila jasnija slika o intenzitetu depopulacije i perspektivama Istočne Hrvatske na nižoj prostornoj razini. Treba naglasiti da će slika depopulacije Istočne Hrvatske biti cjelovita tek s objavom rezultata idućeg popisa stanovništva na razini naselja. Stoga u nastavku slijedi analiza ukupnog, prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva u županijama, gradovima i općinama Istočne Hrvatske u razdoblju 2011.-2019.

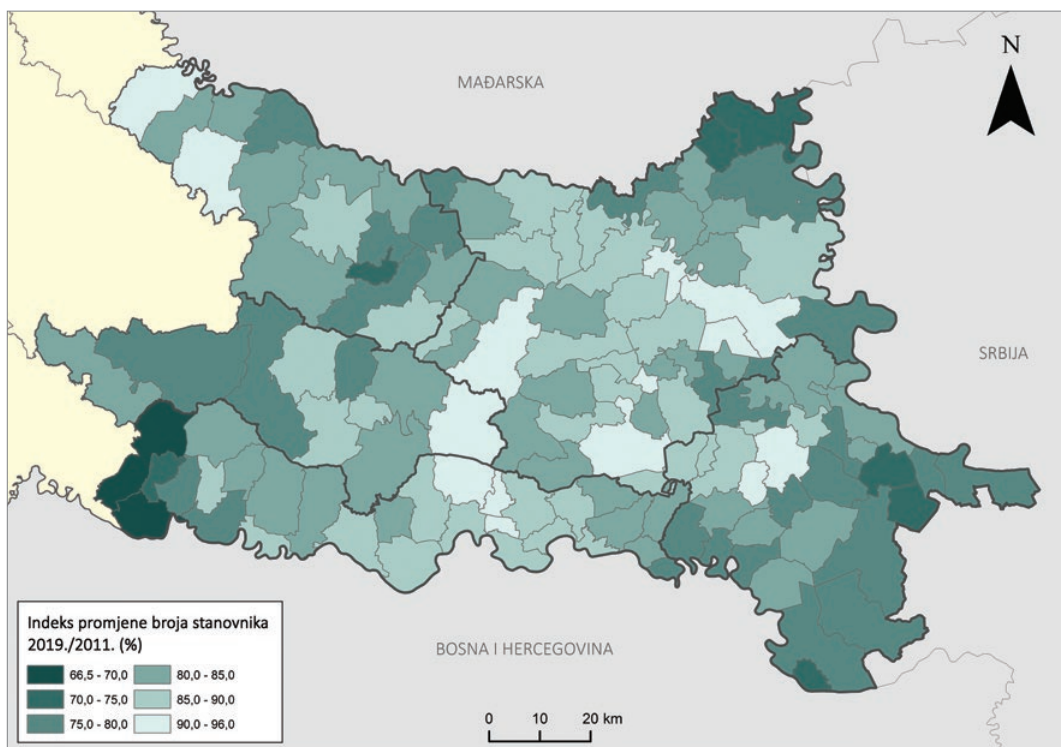
Ukupno (opće) kretanje stanovništva

U ovom trenutku, procjene govore da je broj stanovnika u svih pet istočnohrvatskih županija u razdoblju od popisa 2011. do prosinca 2019. značajno smanjen; u Brodsko-posavskoj za 21 421 (-13,6 %), u Osječko-Baranj-

skoj za 33 027 (-10,9 %), u Požeško-slavonskoj za 11 642 (-15,1 %), u Virovitičko-podravskoj za 10 007 (-12,1 %) te u Vukovarsko-srijemska za 28 820 (16,2 %) (tab. 2) (DZS, 2012; 2020). Ukupno smanjenje za Istočnu Hrvatsku u istom razdoblju iznosi 104 917 (što je više nego broj stanovnika Grada Osijeka prema popisu 2011.). Na temelju dostupnih podataka vidljivo je da je zaključno s 2019. u svih pet županija zabilježeno veće smanjenje stanovništva nego u cijelom prethodnom međupopisnom razdoblju. Prikazani podaci upućuje na nastavak produblivanja negativnih demografskih trendova iz prošlog stoljeća, odnosno ukupne depopulacije, posebice u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji (Živić, 2018).

Razmjer ukupne depopulacije Istočne Hrvatske još bolje se uočava kada promotrimo ukupno kretanje stanovništva po upravnim gradovima i općinama. Kao i na županijskoj razini, svi upravni gradovi i općine bilježe smanjenje broja stanovnika, najviše Osijek (-6.715 stan.; -6,2 %), Slavonski Brod (-5.919 stan.; -10,0 %) i Vukovar (-5.132 stan.; 18,6 %). Međutim, posebno je problematično relativno smanjenje broja stanovnika u pograničnim područjima koja otprije bilježe izrazito negativne demografske trendove, to su općine Stara Gradiška (-33,5 %), Okučani (-30,8 %), Popovac (-29,8 %), Tompojevci (-29,6 %), Tovarnik (-28,7 %) i Draž (-28,2 %) (sl. 3). Stoga bi se Istočna Hrvatska najbolje mogla opisati u sljedećoj rečenici: „Riječ je o prostoru koji je u manje od pola stoljeća od „obećane“ zemlje s brojnom imigracijom i mladim stanovništvom postao jakim žarištem depopulacije, iseljavanja i ostarjelosti populacije (Živić, 2017, 25).“

Sl. 3. Ukupno kretanje stanovništva po upravnim gradovima i općinama Istočne Hrvatske 2011.-2019.

Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb

Prirodno kretanje stanovništva

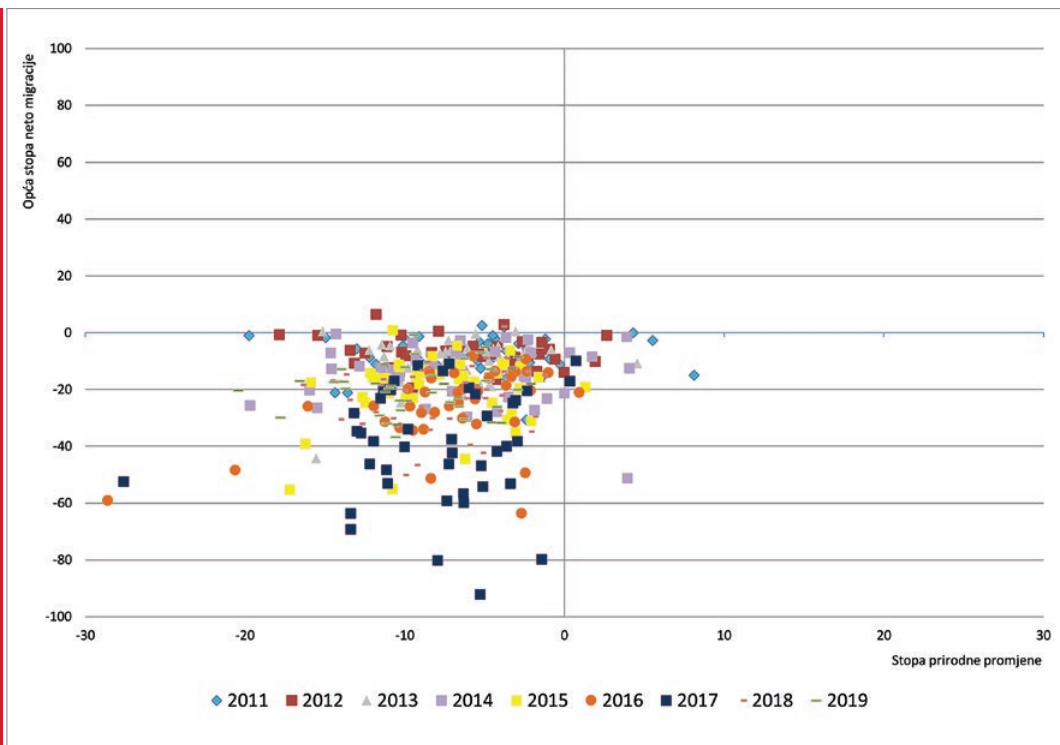
U posljednjem međupopisnom razdoblju negativno prirodno kretanje postalo je sve izraženiji čimbenik depopulacije Istočne Hrvatske (Matišić i Pejnović, 2015). Hrvatska u posljednja tri desetljeća, kao i sve druge bivše socijalističke zemlje – nove članice EU, bilježi značajno smanjenje broja živorođenih. Štoviše, Hrvatska je u 2017. godini zabilježila najnižu stopu ukupnog fertiliteta (Fihel i Okolski, 2019). Tri su glavne skupine čimbenika koji značajno određuju trendove prirodnog kretanja u novim članicama EU: postmodernističke vrijednosti posebno kod mladih (osobna sloboda, samoispunjenje i individualna postignuća), ekonomska obilježja

tipična za bivše socijalističke zemlje kao posljedica tranzicije (razlike u dohotku, deregulacija tržišta rada, restrukturiranje gospodarstva i visoka nezaposlenost) i smanjenje državnih davanja za javne socijalne politike (roditeljske naknade, produženi boravak djece u dječjim vrtićima) (Fihel i Okolski, 2019). Uslijed toga, posebno je ugrožena demografska budućnost gospodarski slabije razvijena područja. Među njima su i istočnohrvatske županije koje u razdoblju 2011.-2019. bilježe prirodnu depopulaciju. Prirodna depopulacija uglavnom je proporcionalna veličini populacije svake županije. Prema apsolutnim vrijednostima prirodna depopulacija je najveća u Osječko-baranjskoj županiji, no ističe se i Brodsko-posavska iako

Tab. 2. Prirodno kretanje i vitalni indeks po županijama Istočne Hrvatske 2011.-2019.

Županija	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Prosječna godišnja prirodna promjena	Vitalni indeks
Brodsko-posavska	17 937	28 212	-10 275	-1 142	63,6
Osječko-baranjska	37 623	52 741	-15 118	-1 680	71,3
Požeško-slavonska	5 889	9 183	-3 294	-366	64,1
Virovitičko-podravska	6 484	10 376	-3 892	-432	62,5
Vukovarsko-srijemska	14 174	21 620	-7 446	-827	65,6
Ukupno	82 107	122 132	-40 025	-4 447	67,23

Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb.

Sl. 4. Stopa prirodne promjene i opća stopa neto migracije po upravnim gradovima i općinama Istočne Hrvatske 2011.-2019.

Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb.

je prema zadnjem popisu imala manji broj stanovnika te povoljniju dobnu strukturu stanovništva od Vukovarsko-srijemske. S druge strane, vitalni indeks (broj živorođenih u odnosu na 100 umrlih) preciznije prikazuje razmjer prirodne depopulacije te govori o posljedicama ranije (selektivne) emigracije koja je izrazito narušila dobnu strukturu stanovništva Istočne Hrvatske. Tako Osječko-baranjska županija sa vrijednošću od 71,3 ima najmanje nepovoljan vitalni indeks (tab. 2).

Na razini upravnih gradova i općina jedine dvije općine koje imaju pozitivnu prirodnu promjenu su Voćin (125; 326 živorođenih, 221 umrlih) i Vođinci (26; 238 živorođenih, 189 umrlih), dok Općina Strivizojna ima jednak broj živorođenih i umrlih (238). Kao i kod ukupne depopulacije, Osijek (-3816; 8349 živorođenih, 12 165 umrlih), Vukovar (-1 675; 1 871 živorođenih, 3 546 umrlih) i Slavonski Brod (-1 436; 4 643 živorođenih, 6 079 umrlih) bilježe apsolutno najveći intenzitet prirodne depopulacije. Promatrajući stopu prirodne promjene (razliku živorođenih i umrlih na 1000 stanovnika) od 2011. do 2019. uočava se kontinuirano pogoršanje koje doseže svoj vrhunac 2017. kada samo tri općine imaju pozitivan predznak (Voćin 2; Punitovci 1; Davor 1) (sl. 4). S druge strane, najnegativnije vrijednosti bilježi Općina Draž (-28) u 2017. te Općina Stara Gradiška (-29) godinu prije. Prirodna depopulacija neizravna je posljedica emigracije iz prošlosti zbog čega će novo iseljavanje stanovništva iz Istočne Hrvatske još više umanjiti reproduksijske potencijale stanovništva.

Mehaničko kretanje stanovništva

Istočna Hrvatska danas je izrazito emigracijsko područje (Živić, 2018). Pored objektivnih (ulazak u EU, životni standard određinih

zemalja te velike nezaposlenosti u ishodištu iseljavanja) i subjektivnih čimbenika, odluku o migraciji bitno olakšava mogućnost lakog povezivanja s osobama koje su već emigrirala, osobito putem suvremenih kanala komuniciranja (društvenih mreža) (Rajković Iveta i Horvatin, 2017).

U razdoblju 2011.-2019. Istočnu Hrvatsku je zahvatilo iseljavanje koje je obilježilo noviju hrvatsku povijest. Broj iseljenih u inozemstvo (68 417) višestruko nadmašuje broj doseljenih iz inozemstva (16 317), pri čemu je najviše iseljenih u inozemstvu iz Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije (tab. 3). S obzirom na to da javno dostupni podaci o unutarnjoj migraciji između županija ne sadrže točno odredište, nego se bilježe kao doseljeni ili odseljeni u ostale županije, nije moguće precizno utvrditi migracijski saldo na razini Istočne Hrvatske, već samo po pojedinim županijama. To znači da su u te podatke uključeni i podaci o unutarnjoj migraciji između istočnohrvatskih županija. U svakom slučaju, svih pet županija ima negativan migracijski saldo sa ostalih županijama (tab. 3).

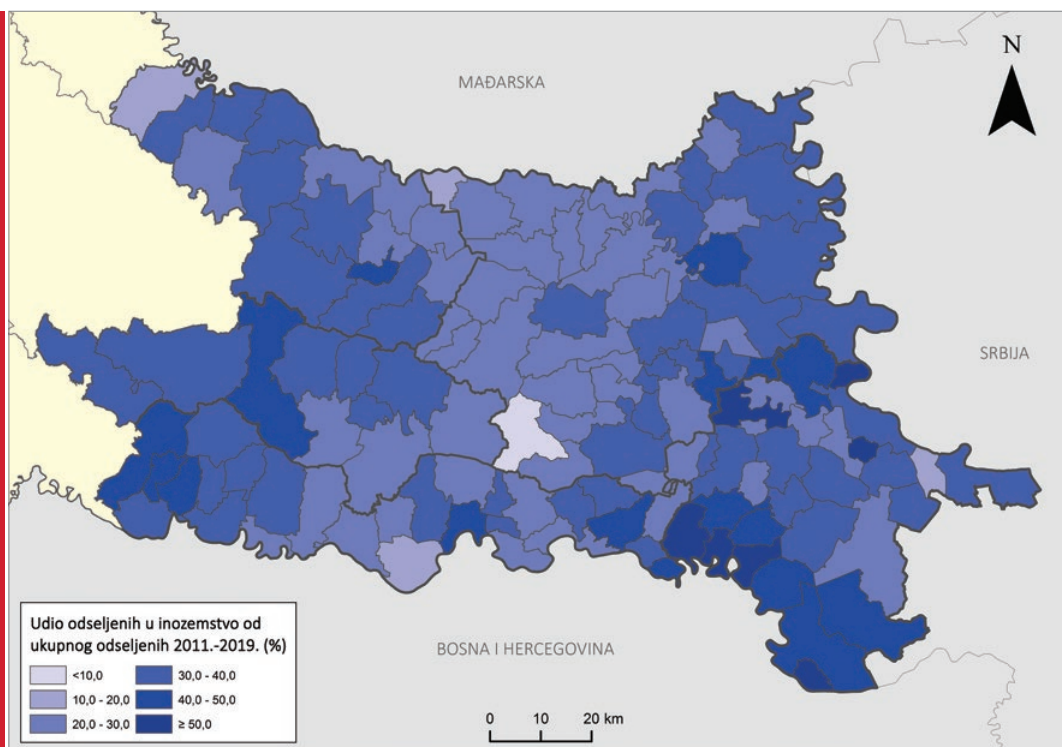
Izdvojimo podatak da u svaku županiju u istom razdoblju doseljava znatno veći udio stanovništva iz ostatka Hrvatske nego iz inozemstva, posebno u Virovitičko-podravsku (76,2 %), dok je kod iseljavanja kod svih županija taj udio podjednak, pri čemu se Virovitičko-podravska ističe i po većem broju iseljenih u ostatak Hrvatske (52,1) nego u inozemstvo. Uzroke takvog stanja trebalo bi dodatno istražiti, no činjenica je da je Virovitičko-podravska županija cijelo promatrano razdoblje imala najveću ili jednu od najvećih stopa nezaposlenosti (sl. 2).

Zanimljivo je isto promotriti na razini upravnih gradova i općina. Najveći udio iseljenih u inozemstvo imaju općine Borovo

Tab. 3. Mehaničko kretanje po županijama Istočne Hrvatske u razdoblju 2011.-2019.

Županija	Ukupno doseljeni	Doseljeni iz drugih županija	%	Doseljeni iz inozemstva	%	Ukupno odseljeni	Iseljeni u druge županije	%	Iseljeni u inozemstvo	%
Brodsko-posavska	9 481	5 611	59,2	3 870	40,8	26 287	12 577	47,8	13 710	52,2
Osječko-baranjska	16 600	11 305	68,1	5 295	31,9	39 042	17 553	45,0	21 489	55,0
Požeško-slavonska	5 131	3 752	73,1	1 379	26,9	14 529	6 793	46,8	7 736	53,2
Virovitičko-podravska	4 780	3 642	76,2	1 138	23,8	13 075	6 809	52,1	6 266	47,9
Vukovarsko-srijemska	11 075	6 440	58,1	4 635	41,9	34 497	15 281	44,3	19 216	55,7
Ukupno	47 067	30 750	65,3	16 317	34,7	127 430	59 013	46,3	68 417	53,7

Izvor: Doseljeno i odseljeno stanovništvo - pregled po županijama, DZS.

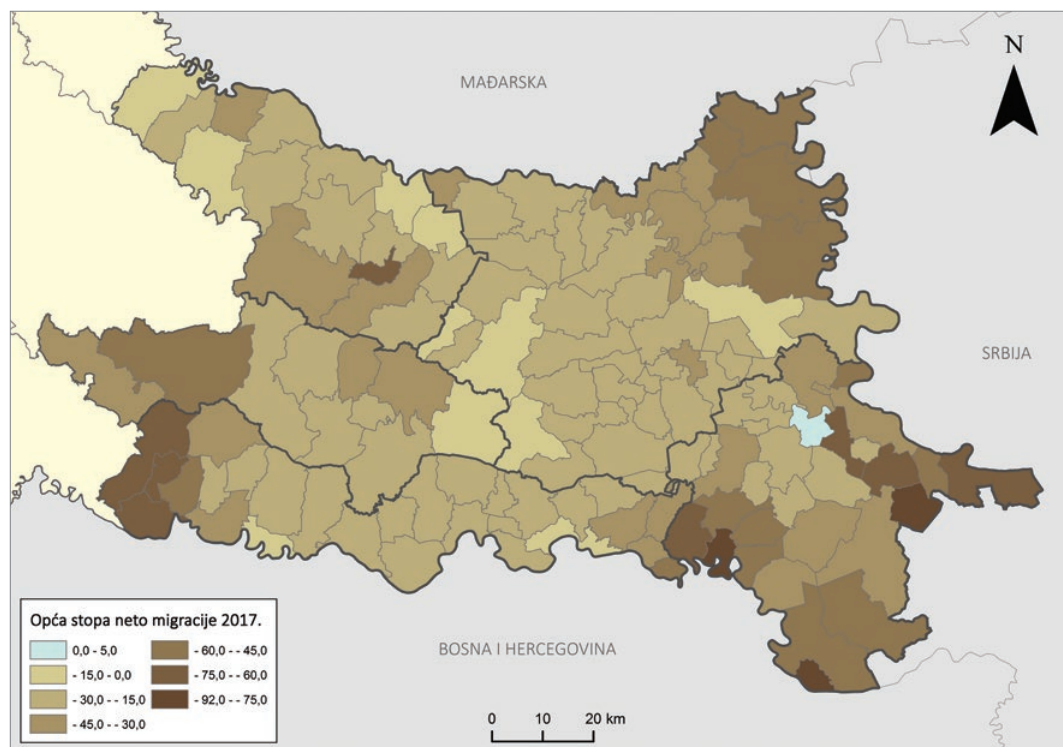
Sl. 5. Udio iseljenih u inozemstvo od ukupnog broja iseljenih po upravnim gradovima i općinama u Istočnoj Hrvatskoj 2011.-2019. (%).

Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb.

(60,7 %), Negoslavci (59,9 %), Babina Greda (57,4 %), Gunja (55,3 %) i dr. S druge strane, najmanji udio iseljenih imaju općine Levanjska Varoš (8 %), Podravska Moslavina (14,0 %) i Lovas (14,6 %) (sl. 5). Postojanje znatnih razlika na tako malom prostoru zavrjeđuje zasebno istraživanje, no veliki utjecaj na to zasigurno ima povoljniji dobni sastav kod jednih odnosno apsolutno mala populacija kod drugih.

Positivan migracijski saldo jedino ima Općina Čaglin (129; 762 doseljenih, 633 iseljenih). Apsolutnu najveći intenzitet emigracijske depopulacije bilježe Slavonski Brod (-3 848; 7 096 doseljenih, 10 944 iseljenih), Vukovar (-3 696; 5 544 doseljenih,

9 249 iseljenih) i Županja (-1 946; 1 484 doseljenih, 3 430 iseljenih). Kad je u pitanju opća stopa neto migracije (razlika doseljenih i iseljenih na 1000 stanovnika) od 2011. do 2019. uočava se sličan trend kao i kod prirodnog kretanja, ali sa još nepovoljnijim vrijednostima (najbolji pokazatelj toga su vrijednosti na osi y na sl. 4). Izdvojimo i ovdje 2017. godinu u kojoj su pojedine općine imale izrazito nepovoljnu opću stopu neto migracije (Štitar -92, Gunja -80, Tovarnik -80, Tompojevci -73 itd.), što samo potvrđuje intenzitet emigracije iz Vukovarsko-srijemske županije u toj godini. Istodobno, iste godine Općina Nuštar jedina u Istočnoj Hrvatskoj ima pozitivnu opću stopu neto migracije (sl. 6).

Sl. 6. Opća stopa neto migracije po upravnim gradovima i općinama u Istočnoj Hrvatskoj 2017. godine
Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb

Temeljnim uzrokom iseljavanje iz Istočne Hrvatske pojedini autori smatraju suvremeni razvoj poljoprivrede odnosno probleme koje se uz nju vežu (npr. usitnjenost posjeda) (Akrap, 2014 prema Pokos, 2017). Akrap ističe da je iseljavalo stanovništvo koje je napuštalo poljoprivredu te se nije moglo zaposliti u drugim djelatnostima te naglašava činjenicu da mali i srednji gradovi nisu mogli zadržati većinu deagrariziranog stanovništva iz svojih gravitacijskih zona (Akrap, 2014 prema Pokos, 2017). Prethodno je vezano za propadanje industrije koja je u predratnom razdoblju bila okosnica gospodarskog razvoja i činjenice da oslanjanje gospodarskog razvoja na poljoprivredu, koja je opterećena strukturnim slabostima i nije prilagođena poslovanju u tržišnim uvjetima, nije dovoljna supstitucija za propalu industriju (Matišić i Pejnović, 2015). Isti autori takvo stanje nazivaju inverzijom gospodarsko-socijalne strukture koja je generator trajne socijalne krize zbog čega se naseljenost neće moći dugoročno stabilizirati. Rajković Iveta i Horvatin (2017) u istraživanju koje je provedeno među mladim, uglavnom visokoobrazovanim Slavoncima koji su odselili u Irsku, potvrđuju da su glavni motivi iseljavanja ekonomske naravi. Međutim, ističu se i drugi motivi: nezadovoljstvo trenutnim društveno-političkim stanjem, pozitivna iskustva prijašnjih migranata, mogućnost brzog pronalaska posla, jednostavna birokracijska procedura, znanje engleskog jezika i dr. Prethodne spoznaje navode na zaključak da su strukturni problemi zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju temeljni objektivni čimbenik iseljavanja, ali i da postoje brojni isprepleteni subjektivni motivi koji, osim o objektivnim okolnostima, ovise i o životnim stilovima stanovništva.

Kao i u slučaju drugih novih članica EU (Fihel i Okolski, 2019), iz Hrvatske je velikim dijelom iseljavalo mlađe stanovništvo. Posebno je za-

paženo naglo povećanje iseljenika u najnižim dobnim skupinama (0-4, 5-9 i 10-14), što znači da je posrijedi veći broj spajanja obitelji u inozemstvu i iseljavanja cijelih obitelji (Pokos, 2017).

Perspektiva razvoja stanovništva i regionalnog razvoja

Zajedničkim učincima prirodne depopulacije i emigracijske depopulacije Istočne Hrvatske ubrzava se proces starenja stanovništva tj. sužava se (pred)radni i (pred)fertilni kontingent stanovništva. Prema procjeni dobne strukture stanovništva za 2019. u odnosu na 2011. godinu vidljivo je izrazito pogoršanje odnosa mladog i starog stanovništva za cijelu Hrvatsku. U promatranom razdoblju ističe se veliko smanjenje udjela mladog stanovništva u svim županijama Istočne Hrvatske, a najviše u Brodsko-posavskoj županiji¹³ (-2,9 %) (tab. 4). Zbog takvog odnosa među dobnim skupinama, odnosno narušene dobne strukture stanovništva, razvoj stanovništva regije ide u smjeru daljnje depopulacije. Posebice zbog činjenice da doseljavanje ne može nadmašiti iseljavanje, ni unutar Hrvatske, a pogotovo s inozemstvom. To znači da su razvojni potencijali ionako slabo razvijene regije dodatno umanjeni. Drugim riječima, ugrožen je budućí društveno-gospodarski razvoj regije, čime je upitna dugoročna funkcionalna održivost ovog prostora.

Nejašmić (2008) ističe da dosadašnja iskustva potvrđuju da društvo reagira na nepo-

¹³ Osim toga, u promatranom razdoblju zabilježeno je značajno smanjenje ženskog stanovništva u dobi 0-14, što je pokazatelj budućeg reprodukcijškog potencijala stanovništva: Brodsko-posavska (-25,6 %), Osječko-baranjska (-18,5 %), Požeško-slavonska (-26,1 %), Virovitičko-podravska (-20,6 %) i Vukovarsko-srijemska (-26,4 %). Smanjenje za cijelu Hrvatsku iznosi -10,6 % (DZS, 2011; 2020).

Tab. 4. Dobna struktura 2011. i procjena dobne strukture 2019. po županijama u Istočnoj Hrvatskoj

Županija/država	2011.			2019.		
	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+
Brodsko-posavska	17,7	64,7	17,6	14,8	64,9	20,3
Osječko-baranjska	15,3	67,8	16,9	14,0	66,1	19,9
Požeško-slavonska	16,8	65,3	17,9	14,8	64,2	21,0
Virovitičko-podravska	15,9	67,0	17,1	14,6	65,5	19,9
Vukovarsko-srijemska	16,9	66,0	17,1	14,9	64,4	20,7
Republika Hrvatska	15,2	67,1	17,7	14,4	64,9	20,7

Izvor: Gradovi u statistici, DZS, Zagreb.

voljna kretanja s ciljem sprječavanja ili ublažavanja istih, no u pravilu intervenira tek nakon što se problem produbi i izazove krizna stanja. Iako se na temelju prethodnih iskustava moglo predvidjeti i ublažiti scenarij masovnog iseljavanja iz Istočne Hrvatske nakon ulaska u EU, intervencija je uslijedila naknadno tek kada je iseljavanje iz (Istočne) Hrvatske doseglo svoj vrhunac. Naime, Vlada Republike Hrvatske je prepoznala problem zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju i iseljavanja te je u 2017. godini osnovala *Projekt Slavonija, Baranja i Srijem* kako bi za područja u Istočnoj Hrvatskoj osigurala sredstva iz europskih fondova (MRRFEU, 2020). Ujedno je osnovan i Savjet za Slavoniju, Baranju i Srijem kao savjetodavno tijelo u području koordinacije i provedbe praćenja korištenja europskih strukturnih i investicijskih fondova (ESI), instrumenata i programa Europske unije, Europskog gospodarskog prostora i nacionalnih izvora (MRRFEU, 2020). Dakle, državna intervencija usmjerena prema problemskoj regiji došla je nakon što se velik broj stanovnika iselilo, prije svega uslijed manjka radnih mjesta, ali i drugih mogućnosti koje, osobito za mlade, nude razvijeniji krajevi Hrvatske i inozemstvo. Bez obzira na to, najprije je potreb-

no evaluirati *Projekt Slavonija, Baranja i Srijem*, odnosno mjerljive učinke tog projekta kako bi se utvrdilo jesu li imali pozitivan utjecaj na regionalni razvoj Istočne Hrvatske i ublažavanje negativnih socio-ekonomskih i demografskih trendova.

Osim gospodarskih i socijalnih mjera, potrebno je provoditi mjere obiteljske politike s ciljem postizanja blagostanja obitelji, posebno u smislu usklađivanja podizanja djece sa poslovnim obvezama. Ujedno, potrebno je provoditi proimigracijske politike s ciljem poticanja mlađe populacije na ostanak, dolazak ili povratak u depopulacijska područja koja imaju izrazito narušenu dobnu strukturu stanovništva (Čipin i dr., 2014). U tom kontekstu, javne politike posebno trebaju biti usmjerene prema stambenom zbrinjavanju mladih. Na kraju, ublažavanje i potencijalno preusmjerenje demografskih i drugih razvojnih trendova područja Istočne Hrvatske u kojima je to još moguće ostvarivo je ako se u bavljenju razvojnom problematikom depopulacijskih područja pristupa cjelovito i dugoročno te stalnim praćenjem učinaka mjera javnih politika koje bi trebale biti utemeljene na suvremenim istraživanjima.

Zaključak

Istočna Hrvatska problemska je regija koja zbog svojih strukturnih i dinamičnih slabosti izrazito zaostajanje u regionalnom razvoju Hrvatske. To je posljedica izravnih i neizravnih posljedica Domovinskog rata, deindustrijalizacije, neodgovarajućega modela vlasničke pretvorbe i privatizacije te pogoršanja sektorske strukture. Jedno od prepoznatljivih problemskih obilježja regije jest iznadprosječna nezaposlenost u odnosu na cijelu Hrvatsku.

Na temelju rezultata istraživanja utvrđeno je da je ukupna depopulacija u recentnom razdoblju zahvatila sve županije, gradove i općine u Istočnoj Hrvatskoj, pri čemu je osobito izražena emigracijska depopulacija. Kako službeni podaci nisu potpuno pouzdani, stvarno iseljavanje iz Istočne Hrvatske u recentnom razdoblju vjerojatno je i veće. S druge strane, prirodna depopulacija kao posljedica selektivne migracije osobito je izražena u onim područjima, poglavito ruralnim, u kojima je dobno-spolna struktura stanovništva otprije narušena. S obzirom na to da je Istočna Hrvatska slojevita problemska regija (ruralna, pogranična, dijelom brdsko-planinska i područje koje je bilo zahvaćeno ratom), depopulacija nakon ulaska u EU nije bila neočekivani scenarij. Nakon snažnog vala iseljavanja razvojni potencijali regije trajno su umanjeni te je potencijalno smanjenje zaostajanja u regionalnom razvoju teško ostvarivo unatoč pokretanju *Projekta Slavonija, Baranja i Srijem*. Iako projekt može rezultirati pozitivnim učincima, ublažavanje daljnjeg iseljavanja i stvaranje preduvjeta za dinamičniji regionalni razvoj potrebno je temeljiti na sustavnim interdisciplinarnim i multidisciplinarnim pristupima planiranju razvoja problemskih regija koji u obzir uzimaju sve aspekte razvoja regije, uvažavajući potrebe lokalnog stanovništva kako bi se, u konačnici, mogla postići funkcionalna održivost prostora.

Literatura

- AKRAP, A., 2013: Demografski pogled na ulazak Hrvatske u Europsku Uniju, *Hrvatska revija*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- FIHEL, A., MAREK O. (2019): Population decline in the post-communist countries of the European Union, *Population & Societies* 567 (6), 1-4.
- LAJIĆ, I., BARA, M., 2009: *Ratovi, kolonizacija i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- LUKIĆ, A., 2012: *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
- KORDEJ-DE VILLA, Ž., PEJNOVIĆ, D., 2015: Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike, *Hrvatski geografski glasnik* 77(1), 47-69.
- MATIŠIĆ, M., PEJNOVIĆ, D., 2015: Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 77 (2), 101-140.
- NEJAŠMIĆ, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I., 2008: *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I., TOSKIĆ, A., MIŠETIĆ, R., 2009: *Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelji za županije, gradove i općine*, Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- PEJNOVIĆ, D., KORDEJ-DE VILLA, Ž., 2015: Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 24 (3), 321-343.
- POKOS, N., 2017: Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, *Političke analize* 8 (31), 16-23.
- RAJKOVIĆ IVETA, M., HORVATIN, T., 2017: Suvremeno iseljavanje iz Hrvatske u Irsku s posebnim osvrtom na mlade iz Slavonije, *Migracije i etničke teme* 33 (3), 247-274.

- ŽUPANČIĆ, I., 2018: Demogeografski razvoj hrvatskog pograničja 2001. – 2011., *Migracijske i etničke teme* 34 (2), 113-142.
- ŽIVIĆ, D., POKOS, N., 2005: Odabrani sociodemografski indikatori razvijenosti Hrvatske i županija, *Revija za sociologiju* 36 (3-4), 207-224.
- ŽIVIĆ, D., 2017: Demografsko pražnjenje Istočne Hrvatske, *Političke analize* 8 (31), 24-32.
- ŽIVIĆ, D., 2018: Depopulacija i starenje u Istočnoj Hrvatskoj, *Diacovensia* 26 (4), 657-679.

Izvori

- ČIPIĆ, I., AKRAP, A., KNEGO, J., MEDIMUREC, P., ĐURĐEVIĆ, K., 2014: *Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i projekcije*, Ekonomski fakultet u Zagrebu i Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, https://mgipu.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Prostorno/StrategijaPR/Demografski_scenariji_i_migracije.pdf
- Državni zavod za statistiku, 2011: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, <https://www.dzs.hr/>
- Državni zavod za statistiku, 2020: *Doseljeno i odseljeno stanovništvo - pregled po županijama*, <https://www.dzs.hr/>
- Državni zavod za statistiku, 2020: *Gradovi u statistici*, <https://www.dzs.hr/>
- Državni zavod za statistiku, 2020: *Procjena stanovništva republike hrvatske u 2019.*, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm
- Hrvatska gospodarska komora, 2020: *Digitalna komora, gospodarske informacije*, <https://digitalnakomora.hr/e-gospodarske-informacije/poslovne-informacije/vodici>
- LUKIĆ, A., RADELJAK KAUFMANN, P., ŽUPANČIĆ, I., VALOŽIĆ, L., ŽILIĆ, I., 2017: *Scenariji razvoja ruralnih područja Hrvatske do 2030.*, Znanstveni kolokvij uspostavnog projekta Hrvatske zaklade za znanost, Primjena metode scenarija u planiranju i razvoju ruralnih područja Hrvatske, 22. rujna 2017., Zagreb.
- Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (MRRFFEUE), 2020: *Projekt Slavonija, Baranja i Srijem*, <https://razvoj.gov.hr/istaknute-teme/projekt-slavonija-baranja-i-srijem-4234/4234>
- Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU (MRRFFEUE), 2019: *Predstavljena studija o izradi prijedloga nove NUTS 2 klasifikacije*, <https://razvoj.gov.hr/vijesti/predstavljena-studija-o-izradi-prijedloga-nove-nuts-2-klasifikacije/3945>
- Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU (MRRFFEUE), 2018: *Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2018.*, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- NN 125/2019, *Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. (HR_NUTS 2021.)*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_12_125_2507.html

PRIMLJENO: 18. 2. 2021.

PRIHVAĆENO: 9. 3. 2021.

